

POT NE PELJE V DOLINO

Ignac Koprivec

Ko je stal pred njim — dobro je vedel, da je tajnik okrajnega ljudskega odbora — mu ni prišlo niti na misel, da bi zaigral ponižnega človeka. Toliko vsega ga je spodbujalo. Sončni popoldan, pod oknom se razpirajo prvi cvetovi češnje, nekje žaga sinica, kakor da bi si hotela raztrgati grlo, tam čisto na kraju šipe pa se vidi iznad griča sivi dimnik njegovega hrama in kos raztrganega slemena. Polančka bo treba poklicati, da položi nove vetrnice. Vetrovi so bili hudi, pomisli in niti ne opazi, kako tajnik preiskuje s priprtimi očmi odločnost njegove rahlo prisekane brade. Tako vedro mu je v glavi. Natančno se zaveda, da mora stokrat premisliti vsak odgovor, in z veseljem čuti, kako se ima v oblasti, kako je hladen, kakor da bi bil iz železa. O, ta njegov dimnik! ... In tisti kos slemena ... Kakor da bi ga opominjala, naj ju brani in obvaruje. Razumeli so se in poznali ... Brez strahu. Ve on, kaj je treba ... Kdo drug kakor on bi bil s tako zagrizenostjo zagledan v svoj hram. Kje taki tajniki to razumejo! Ukazuje, vodi okraj, pa ne misli, da ima opravka z ljudmi. Po papirju premika številke, ki jih črta in meče sem in tje, kakor bi rad zdaj njega. Na polju pa je delo. Zemlja čaka in ga vabi, a ta nima posluha za to.

Prišli so ponj, ko se je pravkar vrnil z njive. Trije Grilovi spremljevalci so ga poiskali v hlevu. Miličnik je ostal v sadovnjaku. Naglo si je oplaknil v škafu roke ter se ogrnil s suknjičem. Kako ga je zemlja vabila, ko so ga tiščali izpred hrama, kakor da bi umoril samega predsednika okraja. »Pojdi!« so dejali. »Kličejo te na občino. »Ukazali so mu vstopiti v to svetlo izbo. Ko je zagledal v predsobi Grila, je dojel, da ga čaka »uradni sprejem«.

»Si ti Franc Braček?«

»Franc Braček sem.«

»Z Ostragove?«

»Z Ostragove štiriinšestdeset.«

Glasova se podita po izbi, se prepletata in se preizkušata, kateri bo drugega zadušil. Zmagal je Bračkov glas.

Od začudenja položi tajnik komolec na mizo. Nemara ni navajen, da bi ljudje stopali pred njega brez strahu, zato dolgo molči in preudarja. Sinica pa neodjenljivo žaga, in od griča sem se širi vabljev vonj po preorani zemlji.

»Zakaj sabotiraš zamenjavo z državnim posestvom?«

»Na svojem sem. Kar daste vi, pa lahko spet vzamete.«

»S silo te bom dal preseliti.«

»Živega me nihče ne spravi z moje zemlje.«

»To je vseeno.«

»Zakaj tako ravnate s človekom? Še bog je umrl v dobro ljudi.«

Tajnik se dvigne. Suh je in kratkoviden. Učitelj. Pred vojno ga je bil videl, ko je pripeljal otroke na izlet v ta kraj. Z belimi rokami odrine nekake papirje, nato pa se z vso naglico zažene proti Bračku.

»Pregnal te bom v Srbijo... Še čevljev ne boš smel vzeti s seboj.«

»Samo grudo zemlje bom povezal v ruto, da bom zvečer lahko polagal glavo na svojo zemljo... Na zamenjavo pa ne pristanem.«

»Norec!« zakriči tajnik. Z dvignjeno roko plane k njemu, da bi ga mahnil po predrzno razširjenih očeh, toda roka mu omahne in nekam nemočno mu pokaže vrata. Ko je že zunaj, pa vrže Grilu:

»Čez noč ga ohladite pod občino! Nemara ga bo napuh mivil.«

V temi je belina na opečnih obokih občinske kleti edino, kamor mu uhaja pogled. Ne, še nekje pri vratih pritiska dan v klet. Rahli snopi sivo modrih žarkov so podobni pajčevini. Braček, ki stoji v praznem prostoru, čuti, kako mu polni prsi zmagoslavje. Naj se srce naveseli!... Samo ko doma ne bi čakala neobdelana zemlja. Gnoj bi bilo treba raztresti na tistih ogonih, kjer bo krompir. Za jutri je naprosil orača.

Rahlo kot iz podzemlja se slišijo nad njim stopinje. V občinski pisarni nekdo nemirno hodi. Spet kujejo naklepe! Znano nam je. Pritiskajo vas, vi pa s pestjo nad človeka. A s človekom je treba vedeti ravnati... Pogled mu zmore temo v kleti in že razlikuje na tleh izgrizen beton, zadaj pa nekak razsušen sodček. Preizkusi ga. Z nogo ga preobrne ter sede nanj. Še nikoli v življenju ni bil tako sam s seboj kot tukaj. Koraki nad njegovo glavo so se bili umirili; pramen žarkovja ob vratih je omagal, le nekak ptič škriplje čisto blizu stene, kjer visi velika tabla z napisom Krajevni ljudski odbor Ostragova. Iz te teme in miru duševne oči z lahkoto premagujejo deset in desetletja. Iz skritih kotov spomina vstajajo podobe, za katere ni vedel, da so tam. Lepota mladosti, težave, bridkost. Vsega je bilo v izobilju. V spominu zdaj lahko preobrača sleherni globlji doživljaj. Tako mu je, kakor da bi se ustavil ob cvetlični gredi, kjer cvetje rdi in se maje v vetru. Čudi se, muza se, nehote si sega v brke in pod klobuk... Kaj vse se nabere v človekovi glavi!... Potlej pa je obstal pred dogodkom nekega večera, najpomembnejšega, kar jih je bil čakal. Vsaka podrobnost mu je zdaj plavala jasno pred očmi... Sedemindvajset let je poteklo. — Kdaj, ti moj ljubi Jezus? —

... Ko ga je Damišev hlapec povabil na ličkanje koruze, je najprej zmajal z rameni. Preden je opravil živino in uredil hlev, je bila že glo-

boka noč. Iz vasi do Damišev pa ni bilo tako blizu. Vendar se potlej ni mogel upreti neki sili, ki mu je obračala roke, da je delal urneje. Brez večerje se je pognal v sadovnjak. Ob pogledu v Damiševo veliko gumno ga je sprejel vrišč deklet. Bele rute, goreče oči, razgreta lica... Kdo bi lahko zaobjel vse to s pogledom! Otožni vonj jeseni se dotika obrazov, ljudje so manjši, le glasnejši so postali. Odšel je med vezače. Okrog mize, napravljene iz gumnskih vrat, položenih na štiri sode, so sedeli domala vsi moški, kar jih je premogla Ostragova. Od stene do stene v gumnu se je bočil visoko navzgor velikanski kup koruze. Na spodnji strani, pri vratih, od koder se je dalo videti človeka, ki je prihajal, so sedela dekleta. Močne deske, podložene z opeko, so včasih zaškripale pod njihovo težo. Dalje proti vezačem so sedele poročene ženske in tiste, ki niso več računale na možitev. Šolarji in takšni, ki so komaj doraščali, so nosili ličkanje na dvorišče. Mesečec je polno sijal. Odmirajoče trate so se bleščale. Visoko na kupu koruze je ležal Frdamana strešnica, droben fantiček, krojaški vajenec, ter kvasil takšne, da dekleta niso mogla priti do sape. Mlinarjeva Franca pa mu je sredi žensk odgovarjala. Lahko sta vlačila po zobeh enega samega človeka pol ure in še nista povedala vsega o njem. Pokanje latov, šelest ličja, kriki, smeh in razširjene oči, ki so včasih strme pogledale izpod rute, pa misel na ples po ličkanju, vse to je viselo v gumnu in dvigalo razpoloženje.

Divji lajež psa na dvorišču je preglušil brenčanje v gumnu. Ličkarji so prenehali z delom. Iz mesečine se je počasi utrinjala velika postava. Ko se je ustavila sredi dvorišča, kakor da bi iskala pot, je nekdo rekel s pridržano sapo:

»Zdi se mi, da so Pover.«

Prihajač se je zapodil čez dvorišče in se ustavil med gumnskimi vrati. Na pol sprijete praske po obrazu so mu še krvavele. Brada mu je drgetala, podrhtevale pa so mu tudi obrite ustnice. Po plešasti glavi se mu je vleklo proti temenu nekaj širokih podplutb. Skoraj nov suknjič je visel na njem razcefran. Nekaj otrok se je pognalo materam v naročje, ko je zablodil po ljudeh s krvavimi očmi.

»Vse sem zakvartal: celo posestvo, živino, vse,« je rekel. Iz grla mu je prihajal grgrajoči šepet, kakor da se pogovarja sam s seboj. Bilo je, ko da ne vidi ljudi in kot da ni pri zavesti.

V gumno je vstopil Damiš ter ga ogovoril. Pover je vztrepetal. Šel si je z dlanmi čez obraz in videti je bilo, da se je zavedel. Zastrmel se je Damiša, potlej pa je zahlastal:

»Si to ti, Martin?... Le kako sem zašel k tebi!... Šel sem proti domu.«

Potlej pa je domala podivjal. Pognal se je med dekleta, jih ujel petero v svoj objem ter jih povaljal po kupu. Ko se je umiril, je pripovedoval, kaj se mu je primerilo. Pri Rolu je kvartal tri dni, dobival in izgubljal, dokler ni bil ob vse. Nazadnje se je na pol zmešan pognal v kvartače, toda premlatili so ga in ga vrgli iz gostilne. Zdajci pa je razrinil dekleta, med katerimi je sedel, zrasel je nad klopjo s pikro se smehljajočim obrazom. Damiš mu je ponujal pijačo, a jo je zavrnil. Spet se je pogreznil v nekako omotičnost. Kakor mesečnik je prišel na sredo gumna, tam pa se mu je razlilo iz ust:

»Nisem vsega zakvartal... Zdaj sem se domislil... Tu spodaj nad Balohovim mi je ostalo nekaj sveta: sadovnjak in njivica, ki se vleče do Valentove mlake. Kmetija ravno ni, a je biser... Kdo bi rad ta svet? Dam mu ga. Petdeset hektarov sem zakvartal, zato tudi te krpe nočem imeti. Naj bom resničen siromak. Vse sem že poskusil, le siromak še nisem bil. Damiš, k tebi pridem za hlapca.«

S sklonjeno glavo je ogledoval ljudi, toda oči za očmi so se povešale pred njegovim zmedenim pogledom. Od nevolje se je vzravnal.

»Mislite, da sem pijan!... Danes še nisem zlil kapljice v grlo... Damiš, ti boš za pričo. To krpo zemlje dam tistemu, ki bo prvi pri meni... No, hitro! Kdo ve kako dolgo ne bi bil rad med vami.«

Ličkanje šumi, lati pokajo, moški kadijo in mirno vežejo.

»Tako!...«

Razočaranje, ki se je iztrgalo iz Povra, mu je zvišalo glas. Pognal se je iz gumna ter se nekaj časa obračal med vrati. Slekkel je suknjič in ga zabrisal od sebe. Više gori v uti je stalo nekaj voz. Zdrvel je tja, mimogrede izdrl ročico ter se prikazal med gumnskimi vrati. V razcefrani srajci s privihanimi rokavi je bil zdaj videti še večji.

»Če noče nihče tiste krpe zemlje zastonj, pa napravimo tako: kdo si upa nadme z ročico? Če me zbije na tla, je gruntič njegov. Sedeminpetdeset ogonov njive in nekaj manj sadnih dreves. Drevje sem zasadil jaz. Še petdeset let bo rodilo. Gruntič daje štirim ljudem hrano... No, je kdo pri volji?«

Postavil je ročico predse, se oprl nanjo in izzival z gibom glave.

»Kmetje vas predobro krmijo, vidim. Ne primeš za črva, hudič, pa sem ti ga obesil na skrhan trnek.«

Braček ga je šele tedaj prav pogledal. Začutil je, kako ga je v kosteh zamrazilo. Zazdel se mu je še večji, kot ga je imel v spominu. Če bi samo njegova velikanska glava padla med ljudi, bi jih nekaj pomen drala. Zamizal je, toda ni se mogel premagati, da bi ga znova ne pogledal. Bilo je, kot da se primerja z njim. Otipaval je na njem vsako

mišico, velike dlani, razkoračene noge, za dva moža široka ramena in mogočni vrat nad razpeto srajco do ramen. Vedel je: kjer je posegel v pretep, je zmogel tudi najhujše pretepače. Dve fari naokrog so se ga fantje bali.

Sprva je Bračku vse to hromilo misli, toda ob pogledu na njegov obraz je ugotovil, da je nēpremišljen, razsipen s svojo močjo, da je že v letih, saj gre proti šestdesetim. Razumno bi se ga bilo treba lotiti, paziti, kam bi ga človek udaril, izčrpavati ga. Obšel ga je nemir. Tisti svet, ki ga je ponujal, je dobro poznal. Nekajkrat na leto je šel tam mimo z vozom. Ni se mogel upirati skušnjavi, da ne bi ustavil volov in se ne bi razgledoval. Lep grič s pogledom na cerkev, na travnike, dalje naprej pa je bila tiha ravnina. V daljavi se je vlekla čez nebo ravna črta Haloz, na desni je videl Donačko goro in Pohorje. Takega razgleda zlepa ni najti. Postaviti si hišo in tu živeti... To ga je cela leta morilo kot neuresničljive sanje.

Pover je začel izzivati. S prsmi se je naslonil na ročico, marogasta glava, ki jo je obkrožala predivasta griva, se mu je zasmehljivo majala.

»Niti enega moškega ni tukaj?! Vam matere še smrklje brišejo, kaj?«

Med fanti nekdo plane pokonci, toda v hipu je pri njem dekle. Potegne ga k sebi in iz tišine, ki je nastala, je čuti njen zaskrbljen šepet:

»Zaradi mene se ne spuščaj v to.«

Braček ne vidi nikogar drugega kot Povra, zvitega nad ročico. Nemir v njem se sprevrača v nekaj hlad. Obvel mu je telo in zdaj mu lega na srce. Doslej nepoznani pohlep dviga v njem glavo in računa: če bi bil ta svet moj, bi si kočjo že kako postavil. Tudi drugi zmorejo... To se mu je mahoma zazdelo tako preprosto in lahko. Kočo bi si postavil na zgornjem delu sadovnjaka. Tam je nekaj dreves že slabih in bolj za vetrom je. Samo ko bi pogled na Povra ne bil tako vznemirjajoč. Mrmra, prestopa se in se prežeče reži. Veliki živali je podoben. Rzsoden res ni, vendar pa je še zmerom nevaren. Če bi ga preudarno, niže, pod prsni koš...

Pover plane med vrata. V širino ga je skoraj za polovico vrat. Z zobmi prime ročico, otepava z njo pred seboj in renči. Dekleta se umikajo, ženske varujejo svoje može, Povrov ujedljiv glas pa se razliva po gumnu.

»Zajci. Nisem vedel, da so na Ostragovi sami zajci... Pred cerkvijo se mlatite za prazen nič, s Povrom pa se ne upa nihče... Pa napravimo tako: kdor bo vzdržal eno uro, da ga ne bom zbil z ročico na tla, mu dam grunčič, kakor sem obljubil. Damiš bo za pričo.«

Sliši se samo še dihanje. Delo v gumnu je zastalo. Skoraj ni vrhovca med ličkarji, ki bi se lahko ubranil skomin. Pover tišči zmerom bliže k ljudem. Damiš z ročko v roki ga zadržuje, da se ne požene mednje.

Pred Bračka se je v hipu razgrnilo vse njegovo življenje: dosedanje in prihodnje. Hlapec je bil, hlapec bo ostal. Nikake rešitve ni, da bi si lahko pomagal naprej. Nemara je to prva in poslednja prilika. Ledeni obroč mu je popolnoma oklenil telo. V glavi mu je jasno in mirno. Znova pretehtava vsak gib, vsako mišico in sleherni ud starega izzivača, ki se je pripravljaj, da se požene mimo Damiša v gumno. Kakor vzmet šine pokonci in reče:

»A velja to, kar obljubljate, pred pričami?«

Pover obrne obraz k njemu. Gleda ga, kakor da bi se mu z njim ne dalo govoriti. Izpod nasrešnih obrvi je meril njegovo drobno postavo. Niti poznal ga ni. S prstom bi mu prebodel ozke prsi, zaradi katerih niti vojak ni bil. Toda ko mu je pogledal v mirne oči, ki so se trdo upirale vanj, mu je prezir zginil z obraza.

»Od kod pa si se ti vzela?« je vprašal brez smehljaja. »Imaš predpasnik dovolj velik za kosti? ... Pover se ne misli šaliti. Samo enkrat bom mahnil, pa se boš razletel tja gor do zvezd.«

»Obljubljate pred pričami, sprašujem?«

Bračkov glas je hladen in trd. Počasi je prišel okrog mize. Pod nogami mu je šelestelo ličkanje in bilo mu je, kakor da bi ga v kolenih zanašalo. Toda to je trajalo samo trenutek in že je hodil trdno.

»Poznaš Povra? ... Kar rečem, držim. Sem kdaj prelomil besedo?«

Stala sta si nasproti ter se otipavala z očmi. Braček je odvrgetel suk-njič in klobuk. Šel je čez gumno in s komolci odbijal ženske, ki so segale po njem, da bi ga obvarovale nesreče. Slišal je krike, a jih ni razumel. Bilo mu je, kakor da bi se pogreznil v neko drugo življenje. Vsi čuti, misli, vse je bilo usmerjeno le k eni sami stvari. S pogledom se je zapičil v Povra, ki se je zadenski umaknil do vrat, tam pa se je ustavil.

»Jaz ne odgovarjam za to, kar se bo s teboj zgodilo, fant,« ga je sprejel in počakal, da je šel mimo. »Očenaš izmoliti imaš še čas, potem bo prepozno.«

Braček je potegnil iz voza ročico ter si jo previdno ogledal. Ozrl se je na nebo. Veliki mesec bo najmanj še uro in pol svetil na dvorišče, preden se bo skrila za sleme stiskalnice. Časa je torej dovolj. Noč je bila bela. V sadovnjaku je kdaj pa kdaj plosknilo na tla zrelo jabolko. Šla sta molče na dvorišče. Z nogami sta pretipavala travo. Braček je odsunil vsak kamenček, ki ga je našel med travo. Ko je odvrgetel še čevlje, se je počutil neznansko lahkotnega in prisebnega. Ličkarji so se razsuli iz gumna. Postavili so se daleč od njiju. Nihče ni upal spregovoriti.

- »Če ti polomim kosti, me ne boš vlačil po sodiščih?«
- »Ne bojte se.«
- »Si se priporočil bogu?«
- »Na starejših je prej vrsta. Tako smo se učili.«
- »Prav... Vendar ti rečem: smiliš se mi, fant.«
- »Počakajte s tem.«

To sta si zamrmrala od blizu, nato pa sta se oddaljila drug od drugega za dolžino ročice. Teptala sta travo pred seboj, da bi imela pod nogami trdna tla. Naposled je Pover rekel:

- »Prvi udariš ti!«
- »Ne, svet je vaš, vi ga ponujate, zato ste vi prvi na vrsti.«

Zrak je zažvižgal, s tako silo se je ročica zarezala vanj. Braček je prižemal svojo k telesu. Z napetimi očmi je gledal, kako je izzivač pritegnil ročico k sebi, kakor da ravna s peresom, in spet zamahnil. Braček je samo poplesaval in se umikal. Pover je napadel slepo, divje in neodjenljivo, kakor da bi hotel zlititi v te zamahe vse svoje gorje. Sleherni sunek mu je povzročil olajšanje, zato je ročica divjala po zraku.

Celo večnost je že tako mlatil. Trava je bila daleč naokrog pomendrana. Kdaj pa kdaj se je izpod njegovih okovanih škornjev zaiskrilo. V slepi jezi je včasih zamenjal Bračkovno senco z njegovim telesom ter zamahnil po nji. Take presledke je Braček izkoristil za premišljene sunke. Ni meril na njegove roke ali na prsi. Za njegove udarce je bil Pover tam neobčutljiv. Meril je na noge in pa na mehčavo pod rebri. Samo svojemu drobnemu telesu se je imel zahvaliti, da je še stal na nogah.

Sprva se je branil previdno, sčasoma pa so ga psovke in grožnje, ki se jih je Pover hropeče otresal, ujezile. Veselil se je, kadar je njegova ročica zadela v živo in je stari zaječal. Njegova moč še ni prav nič opešala, čeprav je videl, kako mu mesec užiga na visokem čelu debele kaplje znoja, ki se mu je spuščal tudi po obrazu.

Ličkarji, ki jih je nekaj časa čutil za seboj, so menda odšli nazaj na delo.

»Na!« je hropel stari in nemara je zares mislil, da so njegovi udarci dosegali nasprotnika. »A še nisi v travi!« Njegova moč je bila neizčrpana. Jezil se je, vmes pa se smejal na ves glas. Njegov smeh se je vračal iz sadovnjaka, z gumna, kakor da bi bilo nekje skrito sto Povrov. Tudi jezil se je na glas. Včasih je celo zapel. Bil je neizčrpen v svojih pretnjah, v zasmehu.

Ljudje prihajajo in odhajajo. Steptana trava se je razširila domala čez vse dvorišče. Srajca na Povrovih hropečih prsih se je pretrgala do trebuha. Veliki popek se kdaj pa kdaj pokaže v franžastem razporku.

Medvedja dlaka na prsih je vlažna od potu. Nihče ne meri, kako dolgo se že preizkušata, samo luna naglo leze proti slemenu stiskalnice.

Braček se umakne dobro merjenemu udarcu, ki bi mu lahko razklal glavo, in se zave. Če se luna skrije, preden končava, sem zgubljen. Ne, zdaj ni bil zadovoljen samo s tem, da je vzdržal v boju, po luni je presodil, da je ura že minila, zdaj je hotel položiti Povra na tla. Že zaradi psov in žaljivk ga mora spodnesti.

Ko je začutil, da stari priteza ročico k sebi nekoliko počasneje, je zbral vso svojo moč in previdnost. Pohlep je krepil njegovo zvitost. Zdaj je odskakoval samo toliko, da se je izognil udarcem, naposled pa se mu je posrečil zamah pod koleno. Pover je zarjovel in se sklonil. Ves se je zamajal in omahoval. Že so mu roke dosezale zemljo, toda kakor ranjena zver je šinil kvišku in konec njegove ročice je oplazil Bračka po prsih. Srajea se mu je razčesnila na dvoje. Z dolge proge, kjer je bila posneta koža, se mu je ulila kri.

Pover se je privošljivo zasmel. Njegove oči so bile zdaj še hladnejše in gledale so pazljivo. Šele zdaj so postali njegovi udarci resnično nevarni. — Moj bog, ko bi se mesec še ne potegnil za sleme! — zaskrbi Bračka. Včasih zadeneta ročici druga ob drugo, da ga tresk oglušči. Oba težko sopeta. Okrog njiju je trata steptana v cesto. Čas neopazno drvi dalje. Zdajci pa se Pover zagleda v bleščeči lopar meseca, ki zadrša po slemenu. Tudi on je računal nanj. Braček zamahne dvakrat, trikrat. Pover zajechi. Ročica mu odleti iz rok, ki jih je razširil, ko se je sesedel na pomendrano travo.

Ženske zavreščijo. Vse kar je v gumnu, pridrvi na dvorišče. Bračka zmaguje vrtoglavica. Mora poklekniti. Z obema rokama se oklene ročice, da se ne zgrudi k Povru. Tako mu je, kakor da bi izmetal iz sebe vse drobovje. Pil bi. Moj bog, kako bi bil. »Vode!« zahrope. Ko mu jo prinesejo, škrtá z zobmi po ročki, zakaj grlo mu je tako izsušeno, da se dolgo trudi, preden se mu posreči napraviti požirek. Potlej se počasi dvigne. Zmedeno gleda po ljudeh, kakor da ne bi mogel dojeti, kaj se je zgodilo. Opotekaje se vleče čez dvorišče. Ustavi se šele, ko zasliši za seboj Povrov glas:

»V nedeljo po maši pridi k Rolu.«

Ne razume prav, kaj to pomeni. Ne zmore več hoje. Naslonjen na steno stiskalnice počiva. Le počasi se mu moč vrača. Pover, obkrožen od ljudi, se naposled dvigne. Z rokami, spuščenimi ob telesu, se požene v sadovnjak brez besede.

Prihodnji večer je prišel Braček nekaj pred polnočjo na tisto krpo sveta, ki bi naj bila zdaj njegova. Na skrivaj se je odganjal od drevesa do drevesa, upogibal veje, otipaval sadje in ni vedel, je poln sreče ali

strahu, če bi ga kdo videl. Ko pa se je luna potegnila za vrhovske sadovnjake, je zajadral k njivi. Stal je na prikopih ter prešteval dolge ogone. Pover se ni uštel niti za enega. Sedeminpetdeset... Kakor meh na harmoniki so bili... A kakšna njiva! Zemlja je bila skoraj črna, zagnojena kakor vrt. Taka njiva preredi več kot štiri ljudi, če znaš ravnati z njo. Nazadnje je premeril s koraki še tisti del sveta, kjer bi naj stala hiša. Utrujen je obsedel prav tam, kjer je imel v načrtu vrata v hram. Mislil je, kak čarovnik je bil tisti, ki je umel ustvariti tako lep kraj. Iz cerkve je slišal bitje ure. Ni bila, igrala je. Navzdol v vas vsega tega ni slišal.

Še dve noči je blodil med svojim drevjem in med ogoni svoje njive. Prganjal ga je dvom, če je zares zdaj temu lastnik. V nedeljo po maši je odšel k Rolu. Gostilna je bila polna pivcev: ljubeznive besede in sladki nasmehi. Povra je našel v stranski sobi med kvartači. Ko ga je zagledal, mu je stari porinil v roke velik kozarec vina, a ni mu dišalo. Z odporom je srknil ter postavil kozarec nazaj na mizo.

»Rola, prikloni se novemu posestniku in se mu priporoči!« je Pover okliknil visokega gostilničarja ter mu kazal Bračka. Vstal je in že je bil pri njem.

»Zdaj sem spet kmet, fant... Vse kar sem oni dan zakvartal, sem to noč priigral. Pa še pol Rolove Dornove povrhu.«

Bračku je bilo tega malo mar. Samo na svoj svet je mislil in čakal, da ga končno dobi.

»Zdaj greš lahko k njim za hlapca,« je bridko spregovoril gostilničar, kažoč na Povra. Ta ga je zavrnil:

»Kdor spravi na kolena Povra, ne sme biti hlapec, razumeš, Rola? Ta dečko je krvavo zaslužil to, kar bo zdaj dobil.«

Napisali so pogodbo. Podpisala sta jo, podpisale so jo tudi priče in Braček ni vedel, je prišel ali priletel iz stranske sobe med ljudi. Vsi so ga gledali; vsi so se ozirali v njegovo pogodbo, ki jo je nosil v dvignjeni roki, kakor da bi se bal, da mu jo bodo pomečkali. Šele tu jo je spravil. Bilo mu je, kakor da bi si stisnil na srce ves gruntič: sedeminpetdeset ogonov in vse sadno drevje. Zagnal je klobuk pod klop, skočil na mizo ter zatulil, da so ženske odskočile, nato pa je zagrmel na tla. Dve uri so mu pokladali na glavo in na srce v kis namočene cunje, nato pa se je dvignil in odšel, kakor da bi se ne bilo nič primerilo.

... Glej, pri vratih se znova razcveti snop žarkovja, ki se vidno krepi. Je minila ura ali vsa noč? Se mar že dani? ... Sliši pozvanjanje zvonov, ptičje petje, oglašajo se ljudje. Kako naglo je minil čas! ... Samo s svojim posestvom se mora pogovarjati, pa mu ure neopazno minevajo. Češnja, ki se je bila včeraj zjutraj samo še rahlo pobelila, je zdaj gotovo že vsa v cvetju. Dobro pomni, kako naglo se je sleherno leto razcvetela,

kakor da bi se ji kam mudilo. Kako prav je napravil, ko je zaradi nje pomaknil hram za dva koraka navzdol. Zdaj mu sega visoko nad sleme ter ga krasi kot kozja brada Plojev klobuk.

Nad kletjo se zaslišijo stopinje. Kmalu zatem zaškripljejo vrata in nekdo ga vabi iz kleti. V pisarni ga spet sprejme tajnik. Oči ima utrujene, obraz postaran. Prekrokal je noč, prešine Bračka. Spet je buljil v trgovčevo ženo. Kadar je prišel v ta kraj, se je vselej povabil v goste k bivšemu trgovcu. Menda zavoljo žene in zaradi okusne pečenke, ki mu jo je vsakič postavila na mizo. Gledal je čez Bračkove razmršene lase, prepredene z dobro vidno sivino, in rekel:

»No?!«

Braček je samo privzdignil ramena.

»Si se premislil?«

»Vso noč se mi je sanjalo... Misliti ni bilo časa.«

»Ali veš, zakaj hočem ustanoviti tu močno državno posestvo?«

»Me ne briga. Vi imate svoje skrbi, jaz pa svoje. Siromaku zdaj ni z rožami postlano.«

»Zemlja mora dajati več... S stroji, razumeš?«

»Mene to ne zadeva... Vrhovcem povejte, te ste opeharili... Nekoč so vam verjeli.«

»Strli te bomo. Takole, vidiš.«

Vstal je in šel proti njemu z naprej nagnjeno glavo. Z užitkom je pritiskal noht na noht, da sta mu palca pomodrela.

Braček se ni kaj prida zmenil za njegovo nevoljo, zakaj na misel mu je hodilo, da bo orač že na vse zgodaj na njivi. — Bogve, če je ona raztresla gnoj? — ga je na glas zaskrbelo. Vreme je bilo že dovolj zanesljivo, da bosta lahko zasadila krompir. Stežka se je premagoval, da ni razodel svojih skrbi tudi tajniku. Ko je ta naposled zakričal, je vstopil Gril ter ga vrgel iz pisarne. »Ti bom že pokazal!« mu je pihal v ušesa.

Zunaj je bil resnično že dan. Sonce se je že izmotalo iz zarje ter sijalo čisto. Braček si je šele zdaj del klobuk na glavo. Zaskrbljeno se je ozrl naokrog, če bi zagledal kje orača, potlej pa je odhitel, kakor da bi se za njim pogrezala zemlja... Samo ko bi sin brž prišel!... Zdaj mu tu ne bodo več dali miru.

Ko se poganja proti domu po vratnikih, se ga polašča strah. Ne odjenjajo, hudiči. Kakor da bi ves okraj živel od njegovega kosa sveta. Izogne se državni zemlji in pride po ovinkih navzdol. Resnično, češnja nad njegovim slemenom se je čez noč oblekla v belo srajco. Hram pa je nekam mrk, kupi gnoja neraztreseni. — Se je mar doma kaj zgodilo? — Požene se ob njivi navzgor in zasoplo odrine vrata. Iz hrama se za-

sliši Lizin krik in nekak tuj moški stoji v sobi med vrati ter mu moli roko... Sin... Franček, za vraga! »Kaj si res ti? Spremenil si se.« V prsih ga stisne radost. Stojita si nasproti ter si stiskata roke. Noče spustiti sinove široke dlani, temveč jo žuli v svoji in taji, kako mu vro solze prav iz grla. Šele čez čas se mu posreči izreči:

»Zdaj... zdaj je konec, kaj?!«

»Ponoči je prišel. Vso noč sva te čakala,« je rekla žena. Ni mogla prikriti, da je njena radost manjša kot njegova.

»Pa je zdaj konec?... Resnično konec?«

Opazil je, da so se mu misli zmedle. Pred očmi se mu je zavrtelo. Z obema rokama se je naslonil na sina in se zazrl vanj. Nima več tako otroških potez in tako dekliškega obraza. Brčice si pušča in po tobaku zaudarja. Prej ni kadir. Nekam preveč urejen se mu zdi. Nazaj počesani lasje se mu svetijo. Prizadene ga, ko se spomni, da pred odhodom k vojakom ni kazal takšnega smisla za svojo zunanost. Novi čas ustvarja gizdaline. Tudi glas se mu je spremenil. Govori bolj možato. Nemara še namenoma pretirava. Zdaj je odsluženi vojak. Spremenjen je. Ni ga imel v spominu takšnega. Vendar pa, kakšna sreča, da je prišel prav zdaj!

»Spustili so nas nekaj dni prej,« pravi sin ter doda zamišljeno: »V najlepšem času. Češnjo sem videl že ponoči. Kako se je razkošatila!«

»In popje pri jablanah, fant... Kakor grah je že debelo. Takega sadovnjaka ne najdeš na Ostragovi.«

Sedli so za mizo. V presledkih, ki so nastajali med sinovim pripovedovanjem, so se ogledovali. Ko je naposled sinu zmanjkalo pripovedi, je spregovoril Braček:

»Mene pa preganjajo.«

»Sem slišal od matere, ja.«

»Vedno bolj.«

»Ja.«

»Zapirajo me zaradi grunta, jaz pa nič in nič.«

»Hm.«

»Kaže, da ne mislijo odnehati.«

»Pa se vam zdi vse skupaj vredno?«

»Ka-a-a-a-j, vredno?!«

Braček je prvi trenutek otrpnil. Ni upal dvigniti pogleda k sinu. Kakor iz daljave je zaslišal ženin vzdih in fantove previdne korake. Odhajal je od mize. Bračku se je zazdelo, da ga je začudenje tiščalo s stolom vred k tlom. Mukoma se je oprijel mize. Polagoma pa se mu je le posrečilo dvigniti oči. Sin je bil pri oknu. Sončna svetloba se mu je kodrala na obrazu. Je mar pijan? Ali pa so mu ga do temelja izpridili...

Moj bog, saj ni mogoče!... Težka slutnja se mu je razlila po vsem telesu.

»Kaj je s teboj?« krikne in se trudoma vzravna.

Izpred hrama se zasliši rožljanje verig. Konj zahrza. Skozi okno se razlije razočaran krik orača:

»Hudiča, a ni še nihče raztresel gnoja!«

Braček se je udaril s pestmi po obrazu, nato pa se je pognal iz hrama.

(Odlomek iz romana)

KO JE PRETILO RAZKOSANJE SLOVENIJE

Ob petdesetletnici londonskega pakta

Dušan Kermavner

Zdi se mi, da enako, kakor zaskrbljujoče narašča zaloga nepojasnjenih in neproučenih dogodkov iz naše nedavne politične preklosti, upada zanimanje zanjo pri sedanjih in doraščajočih rodovih. Menim, da se bomo nekega dne morali odločiti za pospešeno gojitev političnozgodovinskega raziskovanja, ki ga dandanes — z vsega priznanja vredno izjemo obdobja narodnoosvobodilne vojne — tako brezskrbno zanemarjamo. Nekoliko pozno bomo spoznali, da je treba misliti tudi na povečanje zgodovinarske »proizvodnje«, če nočemo zdrsniti z ravni naroda. Z nje prav naglo drsimo, ko se zadovoljujemo, da se le peščica osamljenih raziskovalcev ukvarja s posameznimi preteklimi dogodki, namesto da bi to sistematsko delale številčne skupine, ki bi jih bilo treba vsestransko podpirati in hkrati stalno opozarjati na pomanjkljivosti njihovega dela.

Vsekakor pa bi morale že zdaj naše splošne kulturne revije (te svoje naloge bi se morale popolnoma zavedati) približevati živo zgodovinsko snov širšemu občinstvu, ne pa je prepuščati zgolj ožjim strokovnim krogom namenjenim letnim zbornikom, ki zgodovinarska spoznanja pravzaprav le »konservirajo«.

Dve dopolnil potrebni informaciji, ki sta jih lani dali dve naši — po naravi daleč narazen izhajajoči — ljubljanski periodični publikaciji, sta me navedli na misel, da bi poskusil približati današnjemu bralcu položaj pred pol stoletja, ko je pred Slovence, ki so dotlej živeli v glavnem okviru ene tuje države, hkrati s perspektivo o možnosti narodnostne osvoboditve z njenim morebitnim porazom, stopila tudi pretnja z razkositvijo njihovega ozemlja, ki se mu potem niso mogli ogniti. Ne gre za zgodovinarska raziskovanja v pravem smislu besede,